FELSEFEDE BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Mitoloji: Tarih öncesi tanrıların yaşamlarını ve kahramanların serüvenlerini anlatan ve bir toplumun inançlarını, duygularını, eğilimlerini dolayısıyla yansıtan efsanedir. Örneğin, eski Yunanlıların; rüzgârı Tanrı Zeus'un öfkesi olarak düşünmeleri gibi.

Öndeyi: Genellik ve yasalara dayanılarak yapılan geleceğe yönelik çıkarım ya da öngörülen nedensel ilişkinin gerçekleşeceğine ilişkin beklenti, kestirim. Örneğin: hava tahminleri, ay ve güneş tutulmalarının önceden bilinmesi gibi.

Nesnellik(objektiflik): Öznenin kendi duygu, görüş ve önyargılarından uzakta kalarak ve herhangi başka bir etki altında da kalmaksızın bir nesneyi kavrama niteliği.

Bilimde Genellenebilirlik: Bir bulgu, bir ilişki ya da bir sonuca, benzer durum ve koşullar için geçerli sayılacağı bir yaygınlık kazandırma. Örneğin; demirin, bakırın, alüminyumun ve gümüşün ısı karşısında genleşmesi araştırılarak, tüm metallerin genleştiği konusunda bir genellemeye ulaşır.

Bilimde Evrensellik: Bilimsel bilgiler hiçbir devletin, ırkın, ulusun malı değildir. Tüm insanlığın ortak ürünüdür.

Epistemoloji: Bilgi Felsefesini ele alan, bilginin kaynağı, doğası, doğruluğu ve sınırlarını inceleyen, bilgiyle ilgili sorunları araştıran felsefe dalının adıdır.

Gerçeklik: Düşünülen ya da zihinde tasarlanan değil, somut ve bilinçten bağımsız olarak var olanların tümüdür. Örneğin: Denizatı gerçektir.(somut, algılanabilir). Denizkızı ise gerçek değildir.(Sadece düşünce ürünüdür)

Doğruluk: Bir düşüncenin gerçekle uyuşmasıdır. Yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması, verilmiş bir olguyla uyuşmasıdır. Doğruluk bir yargıya veya önermeye aittir. Örnek: Su soğuktur diye bir düşünce ortaya atalım. Musluğu açıp baktığımızda gerçekten su soğuksa o düşüncemiz gerçeğe uygun olduğundan doğrudur.

Temellendirme: Bir önermeyi, bir kuralı, bir gerekliliği, kendisini doğrulayacak herhangi bir şey üzerine dayamak; nedenlerini göstermek, belli gerekçelerle doğrulamak. Felsefede temellendirme akıl ve mantık ilkelerine göre yapılır. Bilimdeki temellendirme ise olgularla, yani deney ve gözlem yoluyla yapılır.

Pragmatizm(Faydacılık): Bir bilgi ya da işlemin değerini yararcı niteliğinde bulan düşünce yaklaşımı. Bilgide önemli olan yaşamamızı kolaylaştırması, sorunlarımızı çözmesidir.

Rasyonalizn(Akılcılık): Bilginin evrensellik ve zorunluluğunun deneyden ve deneye dayanan genellemeden değil, yalnızca akıldan çıkartılabileceğini savunan öğreti.

Emprizm(Deneycilik): Bilginin gözlem, deneme veya duyular ile elde edilebileceğini ileri süren geleneksel öğreti, görgücülük.

Kristisizm(Eleştiricilik): Bilginin deney ile aklın ortak ürünü olduğunu savunan görüştür. Bu görüşe göre, bilgi deneyle başlar, fakat bilginin elde edilmesinde deney tek başına yeterli değildir. Deneyim yoluyla alınan bilgileri düzene koyan, işleyen, bilgi haline getiren akıldır. Temsilcisi Kant'tır. Kant bu durumu, 'algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür' sözüyle özetler.

Mantıkçı empirizm(Analitik felsefe): Gerçeğin bilgisine mantıksal dil çözümlemeleriyle ulaşılabileceğini savunan görüştür. Bu görüşe göre felsefenin konusu bilimsel önerme ve kavramlardır. Felsefenin asıl görevi ise, bilimlerin dilini çözümlemek kavram ve yapısını kurarak yöntemini mantıksal bir temele oturtmaktır.

Sensualizm(Duyumculuk): Bilginin duyumlar yoluyla elde edileceğini ve gerçekte de her bilginin temelinde duyumların bulunduğunu ileri süren öğretidir.

Entüisyonizm(Sezgicilik): Sezgiye us, anlık, kavramsal düşünme karşısında üstünlük veren; sezgiyi bilginin, özellikle felsefe bilgisinin, temeli olarak gören öğretidir.

Pozitivizm(Olguculuk): Araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizikötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız, kılgılı olarak yararsız gören; deneyle denetlenmeyen soruları sözde soru olarak niteleyen felsefe doğrultusudur.

Septisizm(Şüphecilik): Evren, doğa ve bilgi gibi konularda kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikte, nesnel bilgi elde etme olanağının bulunmadığını savunan bir düşünce akımıdır.

Descartes'in Metodik Şüphesi: Apaçık olan doğruya, kesin bilgiye varmak için, sağlam bir dayanak bulana dek, bütün bilgilerin gözden geçirilerek eleştirilmesi, sınanmasıdır.

Dogmatizm: Felsefe tarihinde iki farklı anlamda kullanılmıştır. Genel olarak herhangi bir düşünceye körü körüne inanma anlamına gelir. Bu anlamda Ortaçağ felsefesi dine dayalı, yani skolastik bir özelliğe sahip olduğundan dogmatik bir özelliğe sahiptir. Dogmatizm, bilgi felsefesindeki asıl anlamıyla evrende kesin bilgilere ulaşabileceğini savunan görüştür. Bu anlamda dogmatizm ve septisizm birbirine zıttır.

Fenomoloji(Öz Felsefesi): Olayları değil, olayların içindeki özü bilmeyi amaçlayan felsefi sistemdir. Temsilcisi Husserl'dir.

Hipotez(varsayım): Araştırmanın başlangıcında henüz doğruluğu veya yanlışlığı kestirilemeyen bir öneri veya ön beklenti.

Kuram(Teori): Bilimsel bilgilerden türetilen ve gerçeklenmeye açık olmakla birlikte henüz gerçeklenmemiş olan bilgiler dizgesidir.

Yasa(Kanun): Her bağlamda geçerli olan ve çıkarımları geçerlendiği için belli bir güvenirlik düzeyine ulaşmış nedensel ilişki, kuraldır.

Paradigma: Bilim adamlarının bir döneme hâkim olmuş, bir dönem geçerliliğini korumuş bilimsel düşünce, bakış açılarıdır. Paradigmalar zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilir.

Metafizik(Fizikötesi): Duyu organlarıyla algılanamayan; bilimin çözemediği, yani deney ve gözlem yöntemiyle açıklanamayan ancak akılla temellendirilmeye çalışılan konulardır. Olgusal olarak doğrulanması imkânsız olan ve aynı zamanda felsefenin de konuları içerisine giren varlık, ahlak, sanat, siyaset ve din metafiziksel konulardır.

Ontoloji: Varlığın var olup olmadığını ve varsa neden meydana geldiğini ele alıp sorgulayan felsefi disiplindir.

Realizm(Gerçekçilik): İnsan zihninden bağımsız, somut bir gerçekliğin olduğunu savunan görüştür. Realizme göre nesneler biz düşünmesek de vardırlar. Bu yönüyle idealizmin karşıtıdır.

İdealizm(Fikircilik): Bilgide temel olarak düşünceyi alan ve varlığı insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden öğretilerin genel adıdır.

Materyalizm(Maddecilik): Dünyada, yalnızca maddenin varlığını kabul eden, Tanrı, ruh vb. manevi kavramları ret ve inkâr eden felsefi görüş, özdekçilik. İdealizme karşıdır. Örneğin, İlkçağ 'da Thales, her şeyin sudan meydana geldiğini, Demokritos ise her şeyin atomlardan meydana geldiğini belirtiğinden materyalisttirler.

Nihilizm(Hiççilik): Var olan bütün varlıkları, değerleri ve gerçekleri reddeden bir öğretidir.

Etik: Felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, iyi veya kötüyle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı.

Özgürlük: Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesidir.

Sorumluluk: Kişinin kendi eylemlerini ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir. Bir davranıştan sorumlu olunabilmesi, o davranışın özgürce yapılabilmesine bağlıdır.

Erdem: İradenin ahlaki iyiye yönelmesidir. Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet.

Vicdan(İç mahkeme): Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç.

Ödev: Yapılması, yerine getirilmesi, insanlık duygusu, töre ve yasa bakımından gerekli olan iş veya davranıştır.

Bencillik(Egoizm): İnsanın bütün eylemlerinin "ben sevgisi"yle belirlenmiş olduğunu, buna göre ahlaklılığın da yalnızca kendini koruma içgüdüsünün bir biçimi olduğunu, bütün eylemlerin kendini koruma içgüdüsünden ve "ben sevgisi"nden çıktığını öne süren öğretidir.

Hedonizm(Hazcılık): Zevki, insan hayatının tek değer ve amacı sayan, haz veren her şeyin iyi olduğunu kabul eden öğretidir. Hazzı sağlayan her şey iyi, acı veren her şey ise kötüdür.

Egzistansiyalizm(Varoluşçuluk): Varoluşun özden önce geldiğini ve özü sürekli olarak yarattığını ileri süren öğretidir. Dolayısıyla insan doğuştan iyi, kötü ve suçlu değildir. Özgürce yaptığı eylemler sonucu iyi, kötü ve ahlaki değerlerini oluşturur.

Anarşizm: Genel olarak her türlü otoriteyi(din, ahlak, hukuk) dolayısıyla devletin varlığını reddeden ve onu kişinin mutluluğu için engel gören bir anlayıştır.

Meşruiyet: İktidarın kendisini meydana getiren kaynağına uygun olmasıdır. Buna göre bir hükümet ülkenin mevcut yasalarına göre iktidara gelirse meşrudur.

Sivil Toplum: Devlet otoritesi ve kurumları dışında kalan, kendi dinamiğini oluşturarak hak ve özgürlüklerini savunabilen özgür ve özerk toplum kısmıdır. Dernekler, vakıflar ve sendikalar gibi. Sivil Toplum kuruluşları demokratikleşmenin göstergesidir.

Bürokrasi: Devletin işlerini yürütmek için hiyerarşik bir yapı içinde sınıflandırılmış bir çalışma biçimidir. Bu çalışma biçimi ise memurlar aracılığıyla yürütülür.

İktidar: Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisidir.

Egemenlik: Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet.

Ütopya: Gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşüncedir.

Estetik: Güzelliği, güzelliğin insan usu ve duyuları üzerindeki etkilerini konu olarak ele alan felsefe dalı.

Tanrı: Doğaüstü ve olağanüstü nitelikleri, güçleri olan yetkin bir öz olarak en yüksek varlık.

Vahiy: Bir buyruk veya düşüncenin Tanrı tarafından peygamberlere bildirilmesidir.

Peygamber: İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, yalvaç, elçi

İman: Dinin ortaya koyduğu doğrulara inanmaya denir.

İbadet: Bir dinin buyruklarını yerine getirmeye ibadet adı verilir.

Yüce: Genellikle insanca ölçüleri aşan, bundan dolayı çok büyük olan; sanat, ahlak, din, düşünce alanında üstün bulunan, kendisinde üstünlük görülen şey.

Kutsal: Bir toplumda ya da bir toplumsal kümede dince yüceltilen ve dünya işlerinden ayrı nitelikte olduğuna, ayrı bir düzen içinde yer aldığına inanılan şeyler.

Mucize: Peygamberlerin kendilerine inanmayan insanlara peygamberliklerini ispat etmek amacıyla Allah'ın iznine bağlı olarak gösterdikleri olağanüstü olaylar, hâller, tansık.